

Sosiaali- ja terveysministeriö
Diaarinumero STM/2776/2018

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle mielenterveysstrategian luonnoksesta

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä mahdollisuudesta lausua luonnoksesta liittyen mielenterveysstrategiaan.

Esitysluonnoksen keskeiset ehdotukset

Mielenterveysstrategia ohjaa mielenterveystyötä vuosina 2020-2030. Strategia kattaa myös päihdepalvelut ja ottaa huomioon ehkäisevän päihdetyön vuosien 2015-2025 toimintaohjelman. Strategia sisältää itsemurhien ehkäisyohjelman. Luonnoksessa on viisi mielenterveyspoliittista painopistettä ja ehdotukset tavoitteiden saavuttamiseksi. Lastensuojelun Keskusliiton alla oleva lausunto on annettu lausuntopalvelu.fi:ssä.

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto

1. Yleiset huomiot ja kommentit

Lapsenoikeusnäkökulmasta keskeistä on, että kaikissa lasten ja nuorten elämään vaikuttavissa päätöksissä ja toimenpiteissä huomioidaan *lapsen etu*. Lapsen edun periaatteen tulee siten olla läpileikkaavasti läsnä sekä mielenterveyttä edistävässä työssä että erilaisten lasten, nuorten ja perheiden palveluiden suunnittelussa ja kehittämisessä. Lastensuojelun Keskusliitto kiittää kansallisen mielenterveysstrategian valmistelua siitä, että lapset ja nuoret on strategian luonnoksessa huomioitu useissa kohdissa sekä omana ryhmänään että osana perhettä. Strategiassa on tunnistettu myös tarve huomioida lapset myös osana aikuisille tarkoitettuja palveluja. Jotta lapsinäkökulma pysyy vahvasti mukana niin toimenpiteiden kohdentamisessa kuin määrärahojen osoittamisessa, Lastensuojelun Keskusliitto katsoo, että näitä ratkaisuja valmisteltaessa on tehtävä lapsivaikutusten arviointi.

Toinen näkökulma, joka lapsia koskevia kansallisia strategioita ja suunnitelmia laadittaessa on huomioitava, on *syrjimättömyys*. Tämä edellyttää, että tunnistetaan sellaiset lapsiryhmät, joiden oikeuksien toteutuminen vaatii erityisiä toimenpiteitä. Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä, että strategian viimeistelyssä ja toimeenpanossa (mm. koulutus) hyödynnetään

lapsiryhmäkohtaista tutkimustietoa mielenterveyteen vaikuttavista tekijöistä. Strategialuonnoksessa mainittuja riskitekijöitä (keskusteluvaikeudet vanhempien kanssa, yksinäisyys, päihdeongelmat, syrjintä, kiusaaminen, opiskelustressi) tarkastellaan esimerkiksi kouluterveyskyselyssä paitsi alueen ja sukupuolen mukaan, myös lapsiryhmittäin syntymäkodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista, toimintarajoitteisista lapsista, maahanmuuttajalapsista sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista lapsista. Suomi lasten kasvuympäristönä - tutkimuksessa puolestaan on havaittu psyykenlääkkeiden ostotiheydellä olevan yhteys eräisiin vanhempien taustatekijöihin¹.

Turvapaikanhakijalapsen syytä tunnistaa strategiassa ja toimenpiteissä erityisen haavoittuvassa asemassa oleviksi. Strategiassa on mainittu, että lähes 40 prosentilla vuonna 2018 Suomeen tulleista aikuisista turvapaikanhakijoista esiintyi merkittäviä masennus- ja ahdistuneisuusoireita. Myös turvapaikanhakijoina tulleilla lapsilla on kohonnut riski psyykkiselle pahoinvoinnille. Vaikka lapset eivät olisi traumatisoituneita tullessaan maahan, he voivat altistua psyykkisistä oireista kärsivien vanhempien kautta hyvinvoinnin riskeille. Tutkimukset osoittavat pakolaistaustaisilla olevan valtaväestöä enemmän psyykkisiä vaikeuksia ja mielenterveysongelmia. Diagnoisoitavia mielenterveyshäiriöitä on noin 15–25 prosentilla turvapaikanhakijoista ja pakolaisista². THL:n tuore tutkimus Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista kertoo samanlaista viestiä kuin aiemmat Euroopassa ja Suomessa tehdyt selvitykset. Lapsista noin kolmanneksella oli psykososiaalisia oireita. Monilla nuorilla ja alakouluikäisillä lapsilla oli tunne-elämän oireita ja ongelmia kaverisuhteissa, ja alle kouluikäisillä puolestaan käytösoireita. Jopa puolet 13–17-vuotiaista nuorista kertoi kaverisuhteiden ongelmista ja 43 % tunne-elämän oireista.³

Strategian mielenterveyslinjaukset ovat sinänsä hyviä. Lastensuojelun Keskusliitto katsoo kuitenkin, että ohjaavuuden varmistamiseksi on syytä kirkastaa strategiset tavoitteet ja tarkentaa painopisteitä. Keskusliitto kiinnittää edelleen huomiota siihen, että moni toimenpiteistä on muotoa ”lisätään”, ”tuetaan”, ”vahvistetaan” ja esittää huolen siitä, miten näin ylätasosten tavoitteiden riittävä rahoitus määritellään ja varmistetaan – eli viime kädessä, miten strategian tehokas toimeenpano ja vaikuttavuus varmistetaan. Tätä huolta vahvistaa se, että moni toimenpide liittyy palvelujen saatavuuden tai saavutettavuuden vahvistamiseen, tai vaatii muutoin lisämäärärahoja. Tavoitteiden saavuttaminen on siten monelta osin riippuvainen strategian toteutukseen osoitettavista määrärahoista, jolloin priorisoinnin merkitys korostuu.

¹ Ristikari ym. (2018). *Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä*. THL ja Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

² PALOMA, 49.

³ Castaneda, Anu (toim.). Turvapaikanhakijoiden terveys ja hyvinvointi Tutkimus Suomeen vuonna 2018 tulleista turvapaikanhakijoista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 12/2019, 193–198.

Strategialuonnokseen ei vielä ole kirjattu arvioita toteutukseen varattavista määrärahoista eikä vuosien 2020–2023 priorisoinnista, joten Lastensuojelun Keskusliitto ei voi ottaa kantaa näihin.

2. *Mielenterveyslinjaukset*

Mielenterveys pääomana

Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä sitä, että linjauksessa on tunnistettu laaja-alaisen lapsi- ja perhepolitiikan sekä laajemmin yhteiskuntapolitiikan merkitys lapsille suotuisten kasvuympäristöjen varmistamisessa. Keskusliitto korostaa, että peruspalveluiden riittävä rahoitus, saatavuus ja saavutettavuus on edellytys sekä mielenterveyttä edistävän työn että ongelmien ennaltaehkäisyn onnistumiselle.

Eri kasvuympäristöjen osalta on syytä huomioida, että lasten välistä kiusaamista esiintyy edelleen siitä huolimatta, että kouluissa on käytössä kiusaamista ehkäiseviä ja siihen puuttumista tukevia ohjelmia sekä vertaissovittelun malleja. Vaikka koulukiusaaminen on vähentynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana etenkin perusopetuksen 8.- ja 9.-luokkalaisten keskuudessa, koulukiusatuksi vähintään kerran viikossa kertoo silti joutuneensa seitsemän prosenttia perusopetuksen 4. ja 5. luokan oppilaista, kuusi prosenttia perusopetuksen 8. ja 9. luokan oppilaista, prosentti lukiolaisista sekä neljä prosenttia ammattiin opiskelevista⁴. Lisäksi on huomioitava, että lasten kohtaama kiusaaminen ei rajoitu kouluympäristöön. Teknologian ja digitaalisen median käytön lisääntyminen mahdollistaa kiusaamisen erilaisten sosiaalisen median kanavien välityksellä.

Lastensuojelun Keskusliitto katsoo, että tekstissä tulisi huomioida se, että lapset saavat kodeista erilaisen määrän tukea selviytymis- ja ongelmanratkaisutaitojen opetteluun. Esimerkiksi koulussa ja varhaiskasvatuksessa on tärkeä tunnistaa lapset, jotka erityisesti hyötyvät näissä kasvuympäristöissä tarjottavasta, mielenterveyttä edistävästä tuesta. Lisäksi on tarpeen tunnistaa perheet, joiden arjessa on useampia kuormittavia tekijöitä.

Toimenpiteissä 1 ja 2 (mielenterveysosaamisen ja -taitojen vahvistaminen) on varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitosten ohella syytä huomioida myös lastensuojelun eri ammattiryhmät ja lastensuojelu toimintaympäristönä sekä esimerkiksi vastaanottokeskukset ja maahanmuuttajille tarkoitetut palvelut.

Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa

Lastensuojelun Keskusliitto kiittää strategiavalmistelua siitä, että lapsuus ja nuoruus ikä- ja kehitysvaiheina on huomioitu omassa strategisessa linjauksessaan. Edelleen Keskusliitto pitää hyvänä sitä, että toimenpiteissä on tunnistettu tarve riittävien voimavarojen varmistamiselle perustason palveluiden mielenterveystyössä. Kouluympäristössä on tarpeen turvata koko maan

⁴ Kouluterveyskysely 2019.

kattavasti opiskelija- ja oppilashuollon riittävät resurssit sekä mielenterveyttä edistävän työn että varhaisen avun saamisen näkökulmasta.

Linjauksessa on aiheellisesti tunnistettu myös perheen taloudellisen tilanteen merkitys lasten ja nuorten terveydelle ja hyvinvoinnille. Suomi lasten kasvuympäristönä -tutkimus osoittaa vanhempien heikon taloudellisen tilanteen olevan selkeästi yhteydessä lasten hyvinvointiin ja esimerkiksi koulumenestyksen määrittävän vahvasti vanhempien taloudellisen tilanteen mukaan.

Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä lasten ja nuorten moninaisuuden näkyväksi tekemistä ja huomioimista sekä strategiassa että toimenpiteissä. Kouluterveyskyselyn (2017) tulosten perusteella tiedetään esimerkiksi, että toimintarajoitteisten lasten ja nuorten, syntymäkodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten, ulkomaalaista syntyperää olevien lasten ja nuorten sekä sateenkaarinuorten arjessa on muita useammin eri mielenterveyden riskitekijöitä⁵. Syrjinnän kokemusten yleisyyden vuoksi on turvallisen elämän edellytyksissä syytä mainita myös syrjinnästä vapaat ympäristöt ja yhteiskunta.

Keskusliitto esittää huolensa lastensuojelun ja sen asiakkaiden näkymättömyydestä strategiassa ja esittää, että lastensuojelun ammattilaisten osaamista hyödynnetään strategian jatkovalmistelussa. Lastensuojelu on osa lapsi- ja perhepalveluiden kokonaisuutta ja tämän tulisi näkyä strategiassa. Kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla riski sairastua psyykkisesti on korkeampi kuin vanhempansa kanssa asuvilla ikätovereilla, ja kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret myös kokevat koulukiusaamista ja väkivaltaa yleisemmin kuin vanhempansa luona asuvat.⁶

Sijoitettujen lasten vanhemmilla on niin ikään havaittu olevan muita vanhempia enemmän esimerkiksi toimeentuloon ja psyykkiseen hyvinvointiin liittyviä kuormittavia tekijöitä. Lastensuojelun Keskusliitto pitääkin hyvänä kirjauksia liittyen lasten huomiointiin aikuisten palveluissa ja korostaa asian merkitystä esimerkiksi aikuisten päihde- ja mielenterveyspalveluissa. Vuoden 2018 aikana kodin ulkopuolisten sijoitusten määrä on kasvanut ja lastensuojelun suurin asiakasmäärän kasvu kohdistuu teini-ikäisten perheisiin.⁷ Lastensuojelun Keskusliitto pitää siksi hyvänä, että nuoruus on linjauksessa tunnistettu omana ikävaiheenaan.

⁵ Halme ym. (2017). *Ulkomaista syntyperää olevien nuorten hyvinvointi Kouluterveyskyselyssä vuonna 2017*. THL.; Ikonen ym. (2017). *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL.; Kanste ym. (2017). *Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen - Toteutuuko yhdenvertaisuus? Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL.; Luopa ym. (2017). *Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017: Kouluterveyskyselyn tuloksia*. THL.

⁶ Kouluterveyskysely 2017. THL

⁷ Lastensuojelu 2018. Tilastoraportti. THL <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019060418326>

Merkittävä osa lastensuojelun asiakkaista tarvitsee myös psykiatrista hoitoa. Niissä strategian toimenpiteissä, joissa käsitellään henkilöstön osaamista, on siten syytä tunnistaa myös lastensuojelun eri ammattilaiset. Lisäksi on vahvistettava lastensuojelun yhteistyötä lasten- ja nuortenpsykiatrian kanssa sijaishuollon aikana, sillä lastensuojelulaitoksissa ei välttämättä ole osaamista vaikeiden diagnoosien hoitoon.

Lastensuojelun Keskusliitto pitää tärkeänä sektorirajat ylittävän yhteistyön ja yhteisvastuullisuuden vahvistamista kaikissa lasten, nuorten ja perheiden palveluissa sekä lastensuojeluprosessien eri vaiheissa. Eri osapuolten vastuut ja roolit on tärkeä suunnitella niin että niistä muodostuu selkeät käytännöt ja eheät palveluketjut.⁸ Sujuvien palveluprosessien varmistamiseksi on tärkeää, että lapsia ja perheitä kuullaan päätöksiä tehtäessä. Onnistuneissa paikallisissa uudistuksissa varhaista puuttumista vahvistamalla on pystytty vähentämään sijoitusten määrää, joskin on huomioitava, että korjaavaa lastensuojelua tarvitaan jatkossakin.

Mielenterveysoikeudet

Lastensuojelun Keskusliitto pitää hyvänä sitä, että strategian määritelmä mielenterveysoikeuksista on laaja-alainen. Keskusliitto kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että vaikka syrjimättömyys on sisällytetty mielenterveysoikeuksiin, tarkastellaan sitä linjauksessa lähinnä mielenterveysongelmiin liittyvän stigman kautta ja syrjintä mielenterveysongelmien yhtenä aiheuttajana jää tekstissä ohueksi. Muun muassa edellä mainittuihin Kouluterveyskyselyn tuloksiin viitaten on syytä tunnistaa syrjinnän vastaisen työn ja toimenpiteiden merkitys mielenterveyden näkökulmasta.

Ihmisten tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut

Luvun alussa kuvataan, millä edellytyksillä palvelut vastaavat ihmisten tarpeita. Vaikka tekstilaatikossa vaikuttaa olevan kyse laatukriteereistä, Lastensuojelun Keskusliitto korostaa, että vastataksaan ihmisten tarpeita palveluja on ensin oltava saatavilla.

Strategialuonnoksessa tunnistetaan hajautuneen palvelujärjestelmän aiheuttamat ongelmat. Lastensuojelun Keskusliitto korostaa tarvetta tarkastella asiaa koko palveluketjun pituudelta, sekä perus- että erityistason palvelut huomioiden. Mikäli esimerkiksi perusterveydenhuolto ei pysty vastaamaan lasten ja nuorten tarpeisiin, voi erikoistason palveluiden piiriin pääsemisen edellyttämä arviointi kestää lapsen tai nuoren kohdalla kohtuuttoman pitkään.

Lasten, nuorten ja perheiden palveluihin liittyvää palveluintegraation tarvetta ja erityisesti päihde- ja mielenterveyspalveluihin liittyviä tarpeita Lastensuojelun Keskusliitto kommentoi linjauksessa 3.2. Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa.

⁸ Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat - yhteinen vastuu. THL 2018.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/137068>

Hyvä mielenterveysjohtaminen

Lastensuojelun Keskusliitto kiittää strategiavalmistelua siitä, että valmistelussa on huomioitu tarve tunnistaa lasten ja nuorten erillistarpeet palvelujen suunnittelussa ja mitoituksessa. Lisäksi on syytä huomioida, että lapsi- ja perhelähtöisten palveluiden järjestäminen edellyttää integroitua johtamisrakenteita eri sektoreiden ja organisaatioiden välillä. Edelleen lapsi- ja perhepolitiikassa laajemmin on huomioitava, että moniammatillista yhteistyön vahvistaminen sekä osaamis- että rakennetasolla edellyttää monitieteistä tutkimustyötä.

3. Itsemurhien ehkäisyohjelma

Lastensuojelun Keskusliitto kiittää toimenpiteissä erityisesti haavoittavassa asemassa olevien ja vähemmistöryhmien huomioimisesta (14) ja koko perheen, mukaan lukien sisarukset huomioimisesta niin nuorten kuin vanhempien kohdalla (27 ja 28).